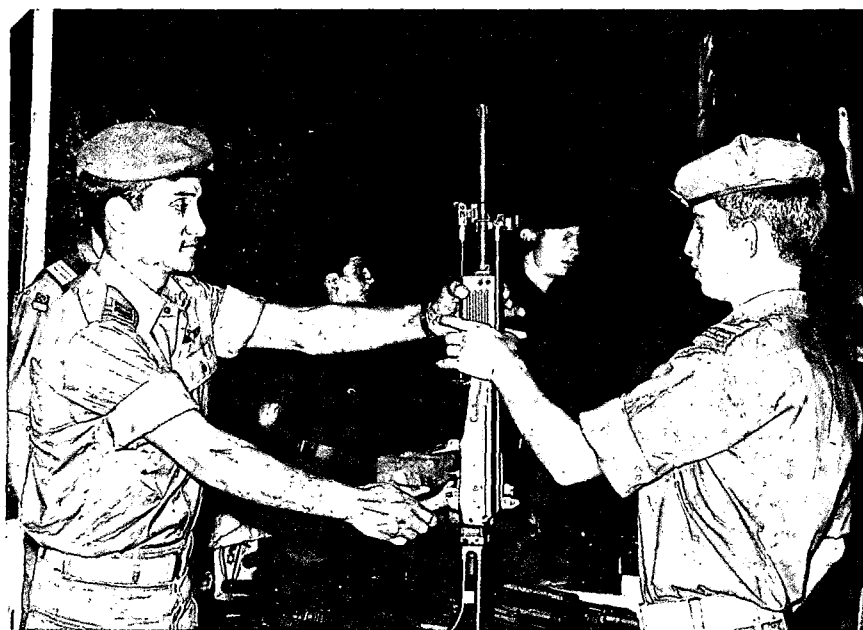

תרומתו של צה"ל לעיצוב דמותו של החייל כאזרח

אלוף (מיל') רפאל ורדי

מחשבות המתבססות על התנסות ממושכת בצה"ל, ועל הסתכלות אל תוך צה"ל מאז ימי דוד בן-גוריון ועד ימינו אלה. זאת ועוד, כאשר מדברים על חינוך החייל כלוחם יש לזכור כי לא כל החיילים הגם לוחמים במלוא מובנה של המלה, ולא בכדי עושים צה"ל והחיילים עצמם את ההבחנה הזאת. הדברים שיובאו כאן ייוחדו בעיקר לקבוצה זו של החיילים — ללוחמים.

איום והמקצועיים הדרושים לצרכים במובן המצומצם¹. אין בכוונת הדברים לבחון האם עמד צה"ל במשימות שהתווה לו ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון של מדינת ישראל, אלא רק לנסות ולברר מה מנחיל השירות הצבאי לחייל כלוחם ומהו המטען שעמו הוא יוצא מצה"ל. הדברים שיובאו כאן יוצגו מנקודת מבט אישית בהחלט, אך עם זאת זהו ניסיון לגבש

בדברים שנשא דוד בן-גוריון לפני סגל הפיקוד הבכיר של צה"ל באפריל 1950 הוא אמר בין היתר: "עלינו להקנות לנוער הנתון להדרכתנו — החל מגדודי הנוער ומעלה — ערכי יסוד של ניקיון פיסי ומוסרי, ידיעת הלשון והארץ, זריזות גופנית ורוחנית, אהבת המולדת ונאמנות הבריות, עוז רוח ויזמה יוצרת, משמעת וסדר, כושר עבודה ויצר חלוצי, נוסף על הערכים הצב-

עיקרים וערכים בחינוך החייל כלוחם

דומה, כי אחד הדברים שצה"ל עושה ועשה, הינו חיטול פיו ורוחני של הלוחמים, תוך אימונים קשים מאוד ותוך עבודה מאוד קשה. לדבר זה אין אח ורע בצבאות העולם ואף לא ביחידות המעלות שלהם. כאשר מבקשים לבחון מהו המייחד את החינוך ואת ההכשרה של הלוחם בצה"ל דומה כי המאפיין המרכזי, אשר עובר כחוט השני במשך כל התקופה, הוא הרצון להחזיר בחייל, במפקד, וביחידה הצבאית את הכוונה לבצע את המשימה באורח מושלם. אל זה מצטרפת הנכונות להקרבה ולגבורה, אשר אינה קיימת כערך לשמו אלא נלווית לצורך להשלים את המשימה. אין זה מקרה שבצה"ל הייתה התנגדות לחלוקת עיטורים, אותות הצטיינות או צל"שים, שכן מעשי הגבורה נתפסו ע"י עושיהם כמילוי משימה גרידא, ואין כמו תופעה זו כדי לשקף כי הלוחם של צה"ל לוחם מתוך הכרה טבעית ומובנת מאליה של מילוי חובה. חירוף נפש, העזרה לזולת וחשיפה נוכח אש אויב מקובלים בקרב יחידות רבות כסטנדרטים שאין בהם רבותא מיוחדת, וכל אלה הם תוצר של החינוך לביצוע מושלם ולמימוש המשימה, לדבקות במשימה ולמשמעת מוחלטת, אך לא עיוורת, בקרב.

אחד הדברים המייחדים את חינוכו של החייל בצה"ל הוא החינוך ליזומה, לתעוזה ולחשיבה לא שגרתית בלחימה, והחשוב מכל לנשיאה באחריות. כל חייל, מפקד טנק, מ"מ או בעל תפקיד אחר רואה עצמו כאילו הוא אחראי למערכה בשלמותה, ואינו מסתפק רק במילוי הפקודות שהוטלו עליו. חינוך זה יצר בקרב הלוחמים כושר הסתגלות למצבים בלתי צפויים, יכולת חשיבה, ויכולת להחליט ולבצע תחת אש. במצבי לחץ ובמתח של ערפל הקרב – מתבטא הדבר ביכולתו של המפקד לפקד ולשלוט, ואצל החייל ביכולת לבצע, להקדים את האויב בביצוע, וביכולת לאלתר, וכל זאת תוך הקפדה על משמעת, על חברות, על אחווה לוחים מים ועל מוסר הלחימה. החייל הישראלי ניהן בכמה מאפיינים

הייחודיים לו, ואשר קשה למצוא דוגמתם בצבאות אחרים. בצה"ל אין תופעות של עריקה נוכח פני האויב, נהפוך הוא, בשעת מלחמה קיימת נהירה גדולה של חיילים מהעורף אל החזית. פצועים בורחים מבתי חולים אל החזית ואחוז הגיוס למילואים עובר בדרך כלל את מאה האחוזים. הלוחם הישראלי הוא בעל רמה מוסרית רית מהגבוהות בעולם. הוא אינו מעורב במקרי אינוס, בפגיעה מכוונת בנשים, בילדים ובאזרחים ובמקרי ביזה מתוכננים ומאורגנים. אם ישנם חריגים, אין משלימים עמם בצבא. היחיד, המפקדים והמערכת הצבאית כולה מסתייגים מחריגים אלה ואי ההשלמה המוחלטת מתבטאת בחקירה ודרישה ובהעמדה לדין וענישה. היחידה והצבא כולו מהווים בסיס מוסרי מוצק, ללא פשרות, בחי-נוך הלוחם, בחיטול רוחו וכוחו. בשוליו של אותו נושא עצמו ראוי להעיר על ההשפעה שנודעת לשהות בשטחי יהודה ושומרון על החיילים. החיילים אינם ששים לשרת בתפקידי שיטור אך עושים זאת כחלק מתפקידם, בצורה טובה ובנאמנות, על אף הפרובוקציות שהם עומדים בפניהן לא אחת.

השפעתו של צה"ל על החייל כאזרח

השירות הצבאי מהווה נדבך חשוב בדרך החיים של מרבית בני הנוער בארץ, ונודעת לו השפעה על עיצוב אישיותם. הם באים לצה"ל בטרם בגרו ויוצאים ממנו מבוגרים. בצה"ל הם רוכשים ביטחון עצמי, עצמאות ועיצוב מסוים של האישיות. מי שזוכה להיות מפקד רוכש גם יכולת של הנהגה, טיפול באנשים ופיקוד עליהם ויכולת ארגונית מסוימת. אין ספק שיש בשירות הצבאי מידה רבה של תרומה לגיבוש עצמי, וגם של כביעת דרך. תרומה זו הנה עקיפה כביכול שכן צה"ל אינו עושה מאמץ מיוחד להקנותה, אך הדברים נובעים מעצם ההימצאות במסגרת הצבאית והם נישאים עם החייל אל החיים האזרחיים. צה"ל מהווה בנוסף לכך גם בית ספר ענק, המלמד, מחנך ומכשיר במשך השנים אלפים ורבות של בעלי מקצוע שונים. רבים מהחיילים מסיימים את שירותם הצבאי כשבאמת תחתם מקצוע שרכשו במהלך השירות. בצבא עם חימוש ומכשור

מתקדם ומתוחכם גדל והולך החלק המקצועי, ההתמחות המקצועית הנדרשת היא גבוהה ועל כן מהווה צה"ל בית ספר להכשרה של בעלי מקצוע ברמה טובה. צה"ל גם מקנה השכלת יסוד למי שלא זכה לה לפני השירות, ואף מאפשר לחיילי החובה לרכוש השכלה תיכונית, ולמשרתי הקבע – השכלה גבוהה. אך בנוסף לדברים המטריאליים הללו, שצה"ל מקנה לחייל כפרט, הרי הוא גם מחנך ומנחיל ערכים. השירות הצבאי מפגיש בני נוער רבים עם תפיסה שונה מזו שעליה חונכו. אלה הם בני נוער אשר הורגלו בדרך כלל לשאול: מה יכולה החברה והמדינה לעשות בשבילם. בבואם לשירות הצבאי הם לומדים שעל מנת לקבל יש גם לתרום. בכך יש ביטול של ניכור, ומתן הרגשה של הזדהות עם הציבור ושייכות אליו. אלה הם מן הערכים החשובים ביותר שהשירות בצה"ל מקנה לצעירים אלו. עם זאת, ראוי לציין כי לעתים קורה שהמערכת הגדולה הזאת פוסחת על ראיית הפרט על ייחודו ועל צרכיו. הרצון הכן להכשיר בראש וראשונה לוחם מחושל גופנית ורוחנית, גורם לא אחת להתעלמות מן הפרט ומצד-כיו. תופעה זו של פסיחה על הפרט הנה אחת ממספר תופעות בלתי חיריות שראוי לתת עליהן את הדעת, ולצידה יש לציין גם וולגריזציה מסוימת של הלשון ודרכי ההתבטא-אות, וולגריזציה כלשהי של מידות היחיד והתחשבות פחותה בזולת.

עקב שירותם של מרבית בני הגיל הבוגר בצה"ל בשירות סדיר ובשירות מילואים, קנו להם לשון החיילים ובי-טויהם המיוחדים, שביתה בקרב העם כולו. שפה זו שאינה מוכרת ע"י האקדמיה ללשון עברית תרמה הן לשיבושה ועיוותה של שפתנו והן לור-גריזציה וברוטליזציה מסוימת של חיי החברה ואף המשפחה. בהיות השפה ביטוי להלך נפש, היא קובעת במידה רבה את מערכת היחסים ההדדית בחברה. אלה נעדרים רחישת כבוד לזולת ולדעותיו, ונימוסים ודרך ארץ בפני מבוגרים יותר.

למרבה האירוניה המשמעת הקפדה ניה וחובת הציות לממונים שבהם נתון החייל במשך שלוש שנות שירותו הצבאי גורמים לרצון להתפרק מעול מוסרות מחייבים לאחר תום השירות הצבאי. בעוד שבשירות הצבאי מוכי-נים חיילים סדירים וחיילי מילואים

* היה ראש אגף כוח אדם במטה הכללי בשנים 1976-1978.
דוד בן-גוריון, יחוד ויעור, ת"א: מערכות, 1971, עמ' 131.

חינוך לאהבת המולדת והעם

צה"ל מחנך לאהבת המולדת והעם בהרבה מאוד דרכים. חלקן ישירות ומכוונות וחלקן בלתי ישירות. בצה"ל קיימת ופועלת מערכת חינוך גדולה וממוסדת שאין דומה לה בצבאות העולם, אך בנוסף לכך מתקשרים החיילים לארץ גם בדרכים נוספות: אגב פעילות האימונים רואים החיילים את הארץ, מכירים אותה ומתקשרים אליה; השירות בצה"ל מסיר מחיצות עדתיות, מפחית את הניכור בין קבור צות שונות בקרב אזרחי ישראל, מקרב עירוני לכפר, בן עיירת פיתוח לבן קיבוץ ומי שרכש השכלה תיכונית או גבוהה למי שעדיין לא זכה בהן. לשון אחר: צה"ל מאיץ את תהליך היות יוצאי כ-100 ארצות בעולם לעם אחד.

החינוך לאהבת המולדת והעם, עם היותו עמוק ורחב, טרם הגיע למיצוי מלא ועדיין לא הצליח במקרים רבים להפוך את היחיד, העם והארץ לבשר אחד. מולנו ניצבת שאלה גדולה: כיצד זה לוחמים מעולים, בהם קצינים לעשרות ולמאות, שמוכנים כתוצאה מהחינוך שקיבלו בצבא אף לבוא ממרחקים להילחם ואף ליפול או להיפצע בשעת מלחמה — אינם מוכנים לבנות בה את ביתם. הם מוכנים להילחם למענה אך את ביתם אין הם בונים כאן ואינם רואים בפועל את הארץ כמולדתם.

אין הסבר ואין תירוץ לפרדוקס זה ואחת המצוות המוטלות על צה"ל בחינוך לאהבת המולדת היא לא רק להקרבה בלחימה, אלא גם לחנך את החיילים לבנות את ביתם ולגדל ילדיהם בארץ הזאת ורק בה.

במלאת עשור למותו של דוד בן-גוריון, ניתן לומר, חרף הליקויים שצוינו לעיל, כי צה"ל מגשים במידה גדלה והולכת את תפיסתו ואת מורשתו הרחבה לגבי ייעודו ותוחלתו כצבא העם, צבא מחנך, מלכד ומאחד ומנחיל ערכים יהודיים וציוניים.

ראוי על כן לסיים בדבריו של דוד בן-גוריון שאמר: "לצבא הגנה לישראל יש תפקיד חינוכי מיוחד, שאין בו צורך, או אין לו מקום בצבא אחרים. צבא הגנה לישראל, אינו יכול להסתפק בחינוך הניתן לכל צבא, ובחינוך מעולה ומתקן, והוא זקוק לחינוך נוסף מיוחד מפני הייחוד ההיסטורי של אומתו, ומפני ייעודה של התקופה בה אנו חיים". כוחם של הדברים יפה גם היום.

מורה חיילת בפעולה: צה"ל השכיל להקים מערכת חינוך מפותחת

מלחמה במחבלים, כונניות רבות והכנת הצבא לייעודו — הכשרה למלחמה, הכרעה וניצחון בה. צה"ל, שלא כצבאות אחרים, לא התפנה מעולם לחנך את חייליו ולגבש את מידותיהם ואת אורחותיהם בתקופות רגיעה ממושכות. החינוך לערכים אלה מלווה את דרכו של החייל בצה"ל אגב פעילות ההכשרה והאימונים ללחימה ותוך כדי התעסוקה המבצעית, שהם מטבע הדברים עיקר המעשה. על אף זאת ההישגים של המסגרת הצבאית כמסגרת מעצבת ומחנכת ושל פעולות החינוך המיוחדות היום רבים, למרות שהושגו לכאורה אגב אורחא. על אחד מהם ראוי להרחיב את הדיבור.

לעשות כל הנדרש מהם ודאגתם המרכזית של חיילי היחידות הלוחמות נתונה לרמת האימונים, לכשירות הציד, לגיבוש היחידה וליכולתה הקרבית, משתנה גישתם לחלוטין עם עזבם את הצבא. את המידות הללו הם אינם מביאים עמם בדרך כלל מן השירות הצבאי אל חייהם כאזרחים, והאחוזה, הנכונות לשאת בעול והווייתור על ענייני הפרט למען הציבור, אינם מתבטאים בחיים האזרחיים.

קשה לבוא בטענות אל צה"ל כמסגרת מחנכת על תוצאות עקיפות אלה של השירות בצה"ל. במשך שנות קיומו צעד צה"ל ממלחמה למלחמה ובין המלחמות היה עסוק ראשו ורובו ב"מלחמות קטנות": מלחמות התשה,